

Інформація за іншими предметними напрямками досліджень за спеціалізаціями в галузі знань 08 – “Право”

УДК 342.7

КОСІЛОВА О.І., кандидат політичних наук, доцент, науковий співробітник
Інституту права Київського національного університету
імені Тараса Шевченка.
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5574-3771>.

**НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
РЕАЛІЗАЦІЇ ПОЛІТИЧНИХ ПРАВ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ:
СУЧАСНИЙ СТАН, ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ**

Анотація. У статті досліджено сучасний стан нормативно-правового забезпечення формування та реалізації політичних прав громадян України. Проаналізовано основні положення Конституції України, законів України, міжнародно-правових договорів, підзаконних нормативно-правових актів. Обґрунтовано необхідність удосконалення нормативно-правового забезпечення права на мирні зібрання, а також права на громадський контроль, який є складовою права на управління державними справами.

Ключові слова: політичні права, нормативно-правовий акт, закон, підзаконний нормативно-правовий акт.

Summary. The article examines the current state of regulatory and legal support for the formation and implementation of political rights of citizens of Ukraine. The main provisions of the Constitution of Ukraine, laws of Ukraine, international legal agreements, bylaws are analyzed. The necessity of improving the regulatory and legal support of the right to peaceful assembly, as well as the right to public control, which is a component of the right to manage state affairs, is substantiated.

Keywords: political rights, regulatory and legal act, law, by-law regulatory act.

Аннотация. В статье исследовано современное состояние нормативно-правового обеспечения формирования и реализации политических прав граждан Украины. Проанализированы основные положения Конституции Украины, законов Украины, международно-правовых договоров, подзаконных нормативно-правовых актов. Обосновано необходимость совершенствования нормативно-правового обеспечения права на мирные собрания, а также права на общественный контроль, который является частью права на управление государственными делами.

Ключевые слова: политические права, нормативно-правовой акт, закон, подзаконный нормативно-правовой акт.

Постановка проблеми. Нормативно-правове забезпечення політичних прав та свобод є актуальною та важливою темою дослідження, що обумовлено особливою роллю та значенням політичних прав та свобод. Зважаючи на відсутність чіткого уніфікованого переліку політичних прав, наявність “умовно-політичних” прав, тобто таких, які відносяться до громадянських та політичних одночасно, важливо зосередити увагу на аналізі нормативного забезпечення так званих “чистих” політичних прав та свобод, визначити якісний рівень їх правового регулювання, наявні правові прогалини та напрямки удосконалення нормативно-правового забезпечення.

У зв'язку з вищезазначеним, у межах даної статті проаналізовано сучасний стан нормативно-правового забезпечення прав і свобод громадян України, які здійснюються у конвенційних формах та базуються на формальній політичній участі. Конкретизуючи викладені положення, до "класичних" політичних прав ми відносимо: виборчі права (право обирати та бути обраним); право брати участь у загально-державних та місцевих референдумах; право на об'єднання у політичні партії; право брати участь у мітингах та демонстраціях (мирні збори), які мають політичну мету; право в управлінні державними справами.

Результати аналізу наукових публікацій. Дослідження нормативно-правового забезпечення політичних прав, а також самого змісту політичних прав та свобод в Україні здійснювали П.М. Рабінович, У.В. Ільницька, М.М. Антонович, В.Л. Федоренко, Ю.І. Римаренко, Л.Ю. Бельо, О.В. Совгіря, М.В. Савчин та інші науковці. Дослідженню нормативно-правової бази у цьому напрямку, класифікації нормативно-правових актів, аналізу судових рішень присвячені роботи Г.І. Дутки, Р.С. Мельника, М.І. Смоковича, В.М. Олуйко, О.С. Лисенкова, В.М. Гайворонського та інших.

Метою статті є оцінка сучасного стану та виявлення прогалин у нормативно-правовому забезпеченні реалізації політичних прав і свобод громадян України.

Виклад основного матеріалу. Нормативно-правове забезпечення політичних прав забезпечується нормами різних галузей та підгалузей права, до яких відносимо конституційне право, адміністративне, кримінальне тощо. Важливо зазначити, що нормативно-правове забезпечення (регламентація) політичних прав здійснюється за допомогою матеріальних та процесуальних норм. Зокрема, процесуальні норми визначають порядок проведення виборів та референдумів, порядок реєстрації громадських об'єднань та політичних партій, порядок формування та склад громадських рад при органах державної влади тощо, тоді як матеріальні норми фіксують та визначають зміст самих політичних прав, їх властивості, права та обов'язки громадян, щодо реалізації принципів народовладдя, здійснення громадського контролю, управління державними справами тощо. У сукупності матеріальні й процесуальні норми встановлюють певний порядок дій громадян та державних органів, окремих державних службовців; забороняють здійснення певних дій, надають можливість вибору одного з встановлених варіантів поведінки, дозволяють діяти (або не діяти) на свій розсуд.

Найактуальнішим для правового поля України є загальний поділ за юридичною чинністю на закони та підзаконні нормативні акти і поділ за суб'єктами правотворчості, де більш ґрунтовно класифіковано саме підзаконні нормативно-правові акти [1].

Основоположним законом, що закріплює конституційний лад, права і свободи людини та громадянина, визначає форму правління і державного устрою, правовий статус органів державної влади є Конституція України [2]. Юридичним підґрунтям для здійснення політичних прав та свобод є положення, закріплені у ст. 5 та ст. 69 Конституції України, що мають фундаментальне значення. У вказаних статтях закріплені ключові положення, що носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ. Народ здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування. Право визначати і змінювати конституційний лад в Україні належить виключно народові і не може бути узурповане державою, її органами або посадовими особами. Ніхто не може узурпувати державну владу. Народне волевиявлення здійснюється через вибори, референдум та інші форми безпосередньої демократії. Політичні права закріплено у розділі II Конституції України, а саме: ст. 36-37 регламентують право на свободу об'єднання у політичні партії, ст. 38 закріплює право на участь в управлінні державними справами, право брати участь в референдумах

та виборах; ст. 39 закріплює право на мирні збори, у тому числі, й з політичною метою; ст. 40 закріплює право направляти індивідуальні чи колективні звернення.

Перелік законів, що регулюють реалізацію політичних прав, є досить широкий. До законів у сфері регулювання політичних прав і свобод можемо віднести, зокрема, закони України: “Про політичні партії” [3], “Про місцеве самоврядування” [4], “Про звернення громадян” [5], “Про громадські об’єднання” [6], “Про доступ до публічної інформації” [7], “Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань” [8] тощо.

Важливе значення має прийняття Закону України “Про народовладдя через всеукраїнський референдум” [9]. Нагадаємо, що тривалий час в Україні була правова прогалина у цьому питанні: Закон України “Про всеукраїнський та місцеві референдуми” [10] втратив чинність 28.11.12 р. на підставі прийняття нового Закону України “Про всеукраїнський референдум” від 06.11.12 р. [11]. Однак новий Закон № 5475-VI було визнано неконституційним на підставі рішення Конституційного Суду України від 26.04.18 р. [12]. У новому Законі № 1135-IX вперше пропонується запровадження електронних процедур: організації проведення та голосування на референдумі. Передбачено створення автоматизованої інформаційно-аналітичної системи із забезпечення електронного голосування, що потребуватиме окремих видатків із державного бюджету. Прикінцевими положеннями на реалізацію положень Закону передбачено внесення змін до “Кодексу адміністративного судочинства України” [13], законів України “Про Конституційний Суд України” [14], “Про запобігання корупції” [15], “Про політичні партії в Україні” [3], “Про Центральну виборчу комісію” [16]. Водночас, у Законі України № 1135-IX не здійснено нормативного регулювання місцевих референдумів. Наявний Закон України “Про місцеве самоврядування в Україні” закріплює право громадян на проведення місцевих референдумів, водночас не містить процесуальних норм щодо його реалізації. Слід зазначити, що станом на сьогоднішній день вже зареєстровано та подано до розгляду Верховною Радою України законопроект “Про місцевий референдум” [17].

Серед кодифікованих нормативно-правових актів особливо слід відзначити “Виборчий кодекс України”, який об’єднав у собі нормативні положення про проведення місцевих виборів, виборів до Верховної Ради України, виборів Президента України. “Виборчий кодекс України” [18] замінив низку законів, які регламентували виборче право та виборчий процес: “Про вибори Президента України” [19], “Про вибори народних депутатів України” [20], “Про місцеві вибори” [21].

“Виборчим кодексом України” передбачено і вже були внесені зміни до “Кримінального кодексу України”, зокрема у ст. 157-160 [22] та “Кодексу України про адміністративні правопорушення” у ст. 212-22, 212-23, 212-24 [23], що уможливають проведення необхідних для розслідування проваджень щодо порушення виборчих прав слідчих дій, затримання порушників безпосередньо на виборчій дільниці, притягнення до відповідальності кандидатів, які погоджуються балотуватись за отримання незаконної винагороди, чітке розмежування адміністративної та кримінальної відповідальності за непрямий підкуп виборців тощо. Передбачена юридична відповідальність за підкуп виборців, учасника референдуму, члена виборчої комісії або комісії з референдуму (ст. 160).

Як прогалину у нормативному забезпеченні політичних прав слід розцінювати відсутність спеціального закону, який регулював би суспільні відносини у сфері мирних зібрань. На сьогоднішній день окремі питання реалізації права на мирні зібрання висвітлені в рішенні Конституційного Суду України № 1-30/2001 у справі щодо

завчасного сповіщення про мирні зібрання [24], ініційованій поданням Міністерства внутрішніх справ України щодо офіційного тлумачення положення частини першої ст. 39 Конституції України про завчасне сповіщення органів виконавчої влади чи органів місцевого самоврядування про проведення зборів, мітингів і демонстрацій.

Також доцільно було б прийняти спеціальний закон про громадський контроль, який визначає права управління державними справами. Наразі окремі положення про громадський контроль врегульовано Законом України “Про національну безпеку” [25] у межах Розділу III “Демократичний цивільний контроль” та низки підзаконних нормативно-правових актів.

Важливе значення для нормативного забезпечення політичних прав мають міжнародні договори, згоду на обов’язковість яких надано Верховною Радою України и, котрі є частиною національного законодавства згідно із ст. 9 Конституції України, а також ті міжнародні договори, які було укладено Українською РСР до проголошення незалежності України і зобов’язання за якими Україна підтвердила відповідно до Закону України “Про правонаступництво України” від 12.11.91 р. [26]. Серед базових міжнародних договорів – “Міжнародний пакт про громадянські та політичні права” [27] (набув чинності, в тому числі для України, 23.03.76 р.), “Загальна декларація прав людини” від 10.12.48 р. [28], “Перший Протокол до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод” (дата підписання 20 березня 1952 року, ратифікація 17 липня 1997 року) [29]. Згідно зі ст. 3 “Право на вільні вибори” Першого Протоколу до Конвенції, Договірні Сторони зобов’язуються проводити вільні вибори з розумною періодичністю шляхом таємного голосування в умовах, які забезпечують вільне вираження думки народу у виборі законодавчого органу.

Юридичну силу міжнародного договору мають і прецеденти Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), рішення якого визнані в Україні джерелом права, відповідно до ст. 17 Закону України “Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини” від 23.02.06 р. № 3477-IV [30]. Як слушно зазначає М.І. Смокович, правові позиції ЄСПЛ мають значну цінність для розуміння справжнього змісту положень Конвенції, а деякі з формулювань Суду слід розглядати як принципові доктринальні положення, що істотно впливають на тлумачення багатьох норм як міжнародних документів, так і національного законодавства [31].

Рішення ЄСПЛ є підставою для перегляду рішень національних судів України, якщо вони допустили порушення прав громадянина при розв’язанні конфлікту, в тому числі й виборчого спору. Крім того ЄСПЛ після розгляду справи національними судами України може вирішити справу по суті. Порушень у сфері виборчого права стосуються ухвали ЄСПЛ стосовно заяви № 43476/98 “К.А. Бабенка проти України” [32], заяви № 3239/98 “С. Головатий проти України” [33], справи № 40269/02 – “Корецький проти України” [34]. Результатом розгляду справи “Корецький проти України” стало приведення чинного законодавства України у відповідність до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод і прийняття Закону України “Про громадські об’єднання” від 22.03.12 р. [6].

Важливе значення у нормативно-правовому забезпеченні політичних прав та свобод мають підзаконні нормативно-правові акти, прийняті компетентними органами державної влади чи уповноваженими державою іншими суб’єктами на підставі закону, відповідно до закону і в порядку його виконання. Серед них особливе значення мають постанови Верховної Ради України, укази Президента України, постанови та розпорядження Кабінету Міністрів України, нормативно-правові акти центральних органів виконавчої влади, ЦВК, акти суб’єктів системи місцевого самоврядування,

найвагомішими серед яких є акти місцевих референдумів та акти представницьких органів місцевого самоврядування. Зважаючи на значну кількість та різноманітність підзаконних нормативно-правових актів, наведемо лише деякі, які мають пряме відношення до забезпечення реалізації окремих політичних прав громадян України.

За останні десять років нормативно-правова база щодо активізації участі громадськості у державних справах поповнилася низкою документів, серед яких укази Президента України, постанови Кабінету Міністрів України.

Зокрема, в Указі Президента України “Про Національну стратегію у сфері прав людини” від 24.03.21 р. № 119/2021 [35] визначено завдання щодо запровадження системного підходу до забезпечення прав і свобод людини, узгодженості дій органів державної влади, органів місцевого самоврядування, інститутів громадянського суспільства, суб’єктів господарювання, створення в Україні ефективного механізму реалізації та захисту прав і свобод людини, усунення недоліків системного характеру, які лежать в основі порушень, виявлених ЄСПЛ. В інших указах Президента України – “Про додаткові заходи щодо забезпечення відкритості у діяльності органів державної влади” [36], “Про забезпечення умов для більш широкої участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики” [37] визначено пріоритетні напрямки діяльності центральних органів виконавчої влади щодо поглиблення співпраці з інститутами громадянського суспільства та забезпечення прав і свобод громадян, у тому числі й у політичній сфері. Зокрема, в Указі Президента України “Про забезпечення умов для більш широкої участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики” наголошено на необхідності створення ефективних організаційних та правових умов для всебічної реалізації громадянами конституційного права на участь в управлінні державними справами, забезпечення відкритості діяльності органів виконавчої влади, врахування громадської думки у процесі підготовки та організації виконання їх рішень тощо.

Серед нормативних актів, що приймаються Кабінетом Міністрів України слід відзначити ті, що покликані забезпечити партнерство органів виконавчої влади з громадянським суспільством: “Про затвердження порядку сприяння проведення громадської експертизи діяльності органів виконавчої влади” від 05.11.08 р. [38], “Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики” від 03.11.10 р. [39].

Сприяти поглибленню взаємодії громадянського суспільства та органів державної влади мають громадські ради, які діють як тимчасові консультативно-дорадчі органи, утворені для сприяння участі громадськості у формуванні та реалізації державної, регіональної політики, її завдання, компетенції, порядок роботи тощо, що нормативно закріплено у “Типовому положенні про громадську раду” [40], в якому визначено їх правовий статус.

Важливе значення для забезпечення політичного права на створення політичних партій мають накази Міністерства юстиції України. Зокрема державна реєстрація створення політичної партії здійснюється на основі наказів: “Про затвердження Порядку підготовки та оформлення рішень щодо легалізації об’єднань громадян та інших громадських формувань” [41], “Про затвердження Порядку державної реєстрації юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань, що не мають статусу юридичної особи” [42].

Слід згадати нормативні акти ЦВК, обов’язкові для використання в роботі виборчих комісій та комісій з референдумів, роз’яснень і рекомендацій з питань застосування законодавства України про вибори і референдуми, наприклад “Про форму

списку громадян, які мають право брати участь у всеукраїнському референдумі за народною ініціативою” [43] та низки інших актів.

Висновки.

Нормативно-правове забезпечення політичних прав і свобод громадян України здійснюється комплексно, за допомогою цілісної системи законів та підзаконних нормативно-правових актів. Загалом, під нормативно-правовим забезпеченням політичних прав та свобод, на нашу думку слід розуміти сукупність усіх діючих матеріальних та процесуальних норм, закріплених у нормативних актах органів державної влади, а також міжнародні договори, ратифіковані Верховною Радою України и, які прямо чи опосередковано регламентують та забезпечують порядок реалізації політичних прав, визначають передумови та вимоги для суб'єктів реалізації ними своїх законних політичних прав, їх прав та обов'язків при реалізації ними цих прав.

Серед законів України центральне місце займає Основний Закон, який має установче значення для всіх політичних прав, що закріплено у Розділі II “Права, свободи та обов'язки людини і громадянина”. Забезпечення політичних прав та свобод закріплено низкою ординарних законів України, які визначають порядок, спосіб та форми реалізації політичних прав. До таких актів ми відносимо Закони України: “Про політичні партії”, “Про місцеве самоврядування”, “Про звернення громадян”, “Про громадські об'єднання”, “Про народовладдя через всеукраїнський референдум”, “Про доступ до публічної інформації”, “Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань” та ряду інших.

Важливим кроком у формуванні правового поля України є ухвалення Виборчого кодексу України, який об'єднав у собі нормативні положення про проведення місцевих виборів, виборів до Верховної Ради України, Президента України та Закону України “Про народовладдя через всеукраїнський референдум”, який заповнив правову прогалину у цьому питанні.

На сьогодні у нормативно-правових актах чітко визначені інституції, що відповідають за формування й реалізацію політичних прав: Верховна Рада України, Президент України, Кабінет Міністрів України, центральні та місцеві органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, судові та правоохоронні органи.

Вагомим внеском у створення цілісної нормативно-правової бази є прийняття підзаконних нормативно-правових актів, таких як: укази Президента України “Про Національну стратегію у сфері прав людини”, “Про додаткові заходи щодо забезпечення відкритості у діяльності органів державної влади”, “Про забезпечення умов для більш широкої участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики”; постанови Кабінету Міністрів України, які покликані забезпечити партнерство органів виконавчої влади з громадянським суспільством: “Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики”; “Про затвердження порядку сприяння проведенню громадської експертизи діяльності органів виконавчої влади”, “Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики” тощо.

Як прогалину у нормативному забезпеченні політичних прав слід розцінювати також відсутність спеціального закону, який регулював би суспільні відносини у сфері мирних зібрань. Також доцільно було б прийняти спеціальний закон про громадський контроль, який є складовою права на управління державними справами. Потребує нормативного врегулювання інститут місцевого референдуму, який проект якого наразі зареєстрований та поданий до розгляду профільним комітетом Верховної Ради України.

Використана література

1. Гайворонський В. Джерела права. *Вісник Академії правових наук України*. 2001. № 3. С. 56-65. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/4582>
2. Конституція України від 28.06.96 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-D0%B2%D1%80#Text>
3. Про політичні партії: Закон України від 05.04.01 р. № 2365-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2365-14#Text>
4. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.97 р. № 280/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text>
5. Про звернення громадян: Закон України від 02.10.96 р. № 393/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/393/96-%D0%B2%D1%80#Text>
6. Про громадські об'єднання: Закон України від 22.03.12 р. № 4572-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17#Text>
7. Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13.01.11 р. № 2939-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17#Text>
8. Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань: Закон України від 15.05.03 р. № 755-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/755-15#Text>
9. Про народовладдя через всеукраїнський референдум: Закон України від 26.01.21 р. № 1135-IX. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=69060
10. Про всеукраїнський та місцеві референдуми: Закон України від 03.07.91 р. № 1286-XII – (втратив чинність на підставі Закону України від 06.11.12 р. № 5475-VI). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1286-12#Text>
11. Про всеукраїнський референдум: Закон України від 06.11.12 р. № 5475-VI – (визнаний неконституційним від 26.04.18 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5475-17#Text>
12. Рішення Конституційного Суду України від 26.04.18 р. № 4-п/2018. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KS18076.html
13. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 06.07.05 р. № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15/print>
14. Про Конституційний Суд України: Закон України від 13.07.17 р. № 2136-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19#text>
15. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.14 р. № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text>
16. Про Центральну виборчу комісію: Закон України від 30.06.04 р. № 1932-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-15#Text>
17. Про місцевий референдум: проект закону від 19.05.21 р. № 5512. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=71942
18. Виборчий кодекс України: Закон України від 19.12.19 р. № 396-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20#Text>
19. Про вибори Президента України: Закон України від 05.03.99 р. № 474-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/474-14#Text>
20. Про вибори народних депутатів України: Закон України від 17.11.11 р. № 4061-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4061-17#Text>
21. Про місцеві вибори: Закон України від 14.07.15 р. № 595-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/595-19#Text>
22. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.01 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
23. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 27.04.21 р. № 80731-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>
24. Рішення Конституційного суду України від 19.04.01 р. № 1-30/2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v004p710-01#Text>

25. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.18 р. № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>
26. Про правонаступництво України: Закон України від 12.09.91 р. № 1543-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1543-12#Text>
27. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права: ратифіковано Указом Президії Верховної Ради Української РСР від 19.10.73 р. № 2148-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text
28. Загальна декларація прав людини від 10.12.48 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#text
29. Протокол до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод: Закон України від 17.07.97 р. № 475/97-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_535#Text
30. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23.02.06 р. № 3477-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text>
31. Смокович М.І. Правове регулювання розгляду виборчих спорів: теоретичний і практичний аспекти: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2014. 576 с.
32. Ухвала ЄСПЛ щодо прийнятності заяви № 43476/98 “К.А. Бабенка проти України”. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_194
33. Ухвала ЄСПЛ щодо прийнятності заяви № 43476/98 “С. Головатий проти України”. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_015#Text
34. Ухвала ЄСПЛ щодо прийнятності заяви № 40269/02 “Корецький проти України”. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_446#Text
35. Про Національну стратегію у сфері прав людини: Указ Президента України від 24.03.21 р. № 119/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/119/2021#Text>
36. Про додаткові заходи щодо забезпечення відкритості у діяльності органів державної влади: Указ Президента України від 01.08.02 р. № 683. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/683/2002#Text>
37. Про забезпечення умов для більш широкої участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики: Указ Президента України 31.07.04 р. № 854/2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/854/2004#Text>
38. Про затвердження Порядку сприяння проведенню громадської експертизи діяльності органів виконавчої влади: Постанова КМУ від 05.11.08 р. № 976. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/976-2008-%D0%BF#Text>
39. Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики: Постанова КМУ від 03.11.10 р. № 996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-2010-%D0%BF#Text>
40. Типове положення про громадську раду від 03.11.10 р. № 996: в редакції Постанови КМУ від 24.04.19 р. № 353. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/353-2019-%D0%BF#Text>
41. Про затвердження Порядку підготовки та оформлення рішень щодо легалізації об'єднань громадян та інших громадських формувань: наказ Міністерства юстиції України від 08.07.11 р. № 1828. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0855-11#Text>
42. Про затвердження Порядку державної реєстрації юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань, що не мають статусу юридичної особи: наказ Міністерства юстиції України від 09.02.16 р. № 359/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0200-16#Text>
43. Про форму списку громадян, які мають право брати участь у всеукраїнському референдумі за народною ініціативою: Постанова ЦВК від 16.04.00 р. № 8. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0008359-00#Text>